Konrad
-Adenauer-
Vakfı

DEVLET VE DİN İLİŞKİLERİ – FARKLI MODELLER, KONSEPTLER VE TECRÜBELER

ISBN: 975-7968-47-1

Tasarım & Baskı
OFSET FOTOMAT
(90.312) 395 37 38
Ankara, 2003

KONRAD ADENAUER VAKFI
Ahmet Rasim Sokak, No: 27 Çankaya 06550 ANKARA
Tel: (90.312) 440 40 80 (pbx) Fax: (90.312) 440 32 48 – 441 27 82
http://www.kas.de/Tuerkei · http://www.kas.de/Turkey
http://www.konrad.org.tr
E-mail : kas@konrad.org.tr

DEVLET VE DİN İLİŞKİLERİ – FARKLI MODELLER, KONSEPTLER VE TECRÜBELER

Önsöz

Dr. Wulf Schönbohm..... VII
Konrad Adenauer Vakfı
Türkiye Temsilcisi
Ankara

Giriş

Prof. Dr. Memduh Yaşa.....1
Siyasi ve Sosyal Araştırmalar Vakfı
Başkanı
İstanbul

Prof. Dr. Ekmeleddin İhsanoğlu..... 5
İslam Tarih Sanat ve Kültür Araştırma Vakfı Başkanı
İstanbul

Fransa'da Sekularizm ve Laiklik
Prof. Dr. Dr. Peter Antes..... 9
Hannover Üniversitesi

Almanya'da Devlet ve Kilise
Prof. Dr. Axel Frhr. von Campenhausen.....17
Göttingen Üniversitesi

Amerika'da Din Devlet İlişkileri ve Dini Cemaatlerin Etkisi
Doç. Dr. Yasin Aktay..... 29
Selçuk Üniversitesi
Konya

20. Yüzyılın 70'li Yıllarında Katolisizmin Polonya'daki Rolü
Prof. Dr. Janusz Odziemkowski.....49
Cardinal Stefan Wyszynski Üniversitesi
Varşova

üzerindeki üst denetimi kaldırabilmesinin bir şartıydı. Bu nedenle devletin yasal düzene uyulmasını sağlama vazifesi bugün yeni bir güncellik kazanmaktadır, çünkü devletin Hıristiyan kiliselerde olduğu gibi diğer kiliseleri de iyi tanıyor olması şartı artık aranamaz. Alman Anayasa Mahkemesinin Yehova Şahitlerine kurum statüsü verilmesi davasında verdiği karar, bunu açıklığa kavuşturmuştur.

Orta Almanya eyaletlerinde kiliseye üye olanların sayısında görülen düşüş de bu yasal durumu değiştirmemektedir, çünkü Alman Devlet Kilise Yasası bir çoğunluk veya halk kilisesi yasası değil, aksine bütün dini topluluklar için geçerli olan bir yasadır. Toplumun doğal ve geleneksel olarak Hıristiyan olması artık yoktur. Dini dünya görüşü açısından çoğulculuk, devletin bu konudaki çalışmalarını artırmasını gerektirmektedir. Rahat oluşundan, yönetimin kolaylaşmasından veya ideolojik bakımdan vatandaşların dini dünya görüşü seçeneklerinin gerçek çeşitliliğini, toplumun parçalanması olarak gösterme ve Brandenburg eyaletinde yapıldığı gibi din derslerinin yerine, kendi tercihi doğrultusunda tek elden çıkan ve devlet tarafından düzenlenen dini dünya görüşü kazandırma faaliyeti (LER = Hayat Bilgisi-Ahlak-Din) getirilerek resmi bir homojenlik kazandırmaya çalışma yanılgısına düşmek, Almanya'daki devlet ve kilise ilişkisinin özgürlükçü karakterine ve toplumun dini dünya görüşü açısından çeşitliliğini vazife olarak kabul etme şeklindeki anayasanın gerektirdiği iradeye uymamaktadır.

Doç. Dr. Yasin Aktay
Selçuk Üniversitesi,
Konya

AMERİKA'DA DİN DEVLET İLİŞKİLERİ VE DİNİ CEMAATLERİN ETKİSİ

AMERİKA'NIN KURULUŞUNDA DİN VE DİNİ CEMAATLERİN ROLÜ

Alexis de Tacquieville'nın, 1833 ile 1835 yılları arasında Amerika'ya yaptığı bir yolculuk esnasında Amerika toplumu hakkındaki gözlemlerini topladığı *Democracy in America* başlıklı kitabı, Amerika toplumunun sivil yapısı ve Amerika'da dernekle, sivil toplum kuruluşları ve de din cemaatlerinin rolü üzerine yazılmış en kavrayıcı kitap olma özelliğini sürdürüyor. Özelde Avrupa'daki din kavgaları tecrübesini geride bırakarak bu topraklara yerleşmiş olan Hıristiyanların bu topraklarda sergiledikleri yeni dinsel biçimlerin Avrupa'dakiyle kıyaslandığında nasıl bir farklılık yaratmış olduklarına dikkat çekiyordu:

> İngiliz Amerikası'nın en önemli kısmı Papa'nın otoritesinden kurtulduktan sonra başka hiç bir dinin üstünlüğünü tanımayan insanlarca doldurulmuştur; bunlar Yeni Dünya'ya yanlarında benim "demokratik ve cumhuriyetçi bir din" olmaktan daha güzel tarif edemeyeceğim bir Hıristiyanlık biçimi getirdiler. (Tocquville, 1999).

Oysa de Tacqueville'in bu değerlendirmelerine konu olan Hıristiyanlığın Amerikan tecrübesi 250-300 yıllık bir Amerika tecrübesine de sahipti ve kuşkusuz bu kıtaya gelir gelmez bu özel biçimini hemen ortaya koymamıştır.

Gerçekten de Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunda onyedinci yüzyılda Avrupa'daki dini baskılardan kaçarak kurtulmak ve kendi inançlarını özgür bir biçimde yaşamak isteyen değişik dini grupların belirleyici bir rol oynadığı bilinmektedir. Kuruluştaki bu esaslı rolü Amerikan siyasi ve kamusal hayatının şekillenişinde de belirleyici olmuştur. Yeni İngiltere olarak bilinen bölgedeki koloniler, özellikle New Jersey, Pennsylvania ve Maryland bölgeleri Amerika'da dinlerin ekim havzaları olarak bilinir. Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu hareketlerinin de beşiği olan bu bölgeye gelenlerin az bir kısmı balıkçılık imkanları, iyi toprakları içeriyor olması ve iyi bir geçim için

elverişli bir bölge olması gibi tamamen seküler gerekçeler aramışlarsa da, bu insanların çoğu, doğru olduğunu düşündükleri inançlarını özgür bir biçimde yaşamak isteyenlerin göçleriyle oluşmuştur. Amerika'da din devlet ilişkilerinin bütün detaylarında etkisini hissettirecek olan düzenlemelerin hepsinin arka planında bu göçlerin yaşandığı ve bu yerleşimlerin olduğu esnada Avrupa'daki din savaşlarının trajik tecrübeleri bulunur. Amerika'yı ilk kuranlar Protestan oldukları halde, Avrupa'da hem Protestanların hem de Katoliklerin toplumsal düzen anlayışları eşit derecede homojen, saf, katışıksız bir toplum öngörüyordu. Her ikisi de devlet adamının görevinin toplumun bu saflığını korumak olduğu yargısında birleşiyorlardı. Bu tasavvur çoğunluk dinine mensup olanların arasında yaşayan azınlıkların da sürekli takibat altında yaşamalarını beraberinde getiriyordu. Avrupa'nın her tarafına sirayet etmiş olan bu anlayış devlet gücünü yanına aldığı her yerde kanlı imha uygulamalarına yol açıyordu.

Dolayısıyla, Amerika'ya cemaat halinde göç eden insanlar kendi liderlerinin kendileri için Tanrının inayetiyle kurmayı başaracakları şehirleri, Tanrının kendilerine onca zulüm ve baskıdan sonra bahşedeceği bir tür vaad edilmiş toprak olarak düşünüyorlardı. Bu yüzden New England kolonileri bir çeşit İncil Eyaletleri olarak düşünülür. Çünkü bütün vatandaşlar hayatlarının her aşamasında dini metinlerin düsturlarına uyma arayışı içindeydiler. Hatta dini metinler ceza yasalarını da tayin ediyordu.

Ancak, bu insanların bu kadar büyük eziyetler çekerek bu topraklara ulaşmış olma tecrübeleri ilk zamanlarda hepsine, bu tecrübelerinden bütün dinlere karşı özgürlükçü veya hoşgörülü bir tutum geliştirmelerini sağlamamıştır. Aksine önemli bir kısmı yeri geldiğinde kendilerinin de başka dinlere mensup olanlara aynı baskıları gösterme istidatlarını yok etmemiştir. Örneğin kendileri de Avrupa'daki dini baskılardan kaçarak Amerika'ya yerleşmek zorunda kalmış olan Püritenler Eski Dünyaya ait sözkonusu anlayışın yani "saf toplum" veya devletin dinin tekbiçimliliği anlayışının teolojik temellerine burada da sadık kalmışlardır. Hatta Amerika'daki yerleşimin ilk icraatlarını yönlendiren, bir dinsel hoşgörü konsepti değil, aksine oyun bozanların toplumdan ayıklanması ve bir toplumsal bütünlük ve aynılık oluşturma konseptine dayalı olarak hoşgörüsüzlüğe dayanıyordu. Bu nedenle onyedinci yüzyılın ortalarında Püritenlerin hakim olduğu bölgelerde Püritenliğe karşı çıkanlar idamı göze almak zorunda kalıyorlardı. Nitekim 1659 ile 1661 yılları arasında Püritenlik içerisinde, bir çeşit radikal Püritenlik yönünde bir sapmayı temsil eden bir mezhep olan Quakerlara mensup olan dört kişi idam edilmiştir. 1659 yılından başlamak üzere Virginia eyaletinde itaat etmemekte direten Quakerlara karşı

idam cezasını da içeren anti-Qakers yasaları ihdas edilmiştir (Library of Congress, 2002)

Yine de Alexis de Tocqueville Amerika'ya görece kısa bir ziyaret esnasında tanık olduğu manzarada Amerika'da demokrasinin gelişmesinde Hıristiyanlığın özellikle bu topraklarda Avrupa'dakine kıyasla geliştirdiği yeni değerlerin veya biçimlerin önemli bir rolü olduğunu kaydetmekte haksız değildi. Belki de bu çatışmalar, büyük umutlarla yerleşilmiş bu yeni topraklardaki durumun Avrupa'dakine doğru gelişmekte olduğu yönündeki kaygıları uyandırmış, insanları erken zamanda uyarmış ve din devlet ayırımının belli bir dinin diğer dinler üzerinde bir baskı unsuru olmaktan ziyade bütün dinlerin ortak yaşama kültürü içerisinde razı olabilecekleri bir ortak zemin olarak yapılanması ilkesini oturtmaya sevk etmiştir. Alexis de Tacqueville'nin Amerika incelemeleri, Rousseau'nun Hıristiyanlık hakkında, özellikle toplumsal sözleşme bağlamında sahip olduğu olumsuz kanaat ve değerlendirmelerine karşı, Hıristiyanlığın bambaşka bir yorumu imkanını gösterme özelliğine de sahiptir. Avrupa'daki deneyimlerine bakılarak Hıristiyanlığın başka dinden olanlara asla hoşgörü gösteremeyecek bir din olması itibariyle bir toplumsal sözleşme ortamının oluşmasını engelleyeceğini düşünen Rousseau'ya karşılık (Rousseau'nun ideal bir toplumsal sözleşme ortamında din ile siyasetin ayrılmasına karşı olduğu ve her ikisinin dengeli bir şekilde mecz olduğu bir siyasal model hayal ettiği anlaşılıyor [Rousseau, 1993: 298-308]. Adına "sivil din" dediği bu modelin Hıristiyanlığa uyarlandığı taktirde, Hıristiyanlığın mevcut halinden çok taviz vermesi gerektiğini düşünen Rousseau'nun "sivil din" taleplerinin bugünkü Amerika'nın bütün dinlerin olumlu yönlerinden yararlanarak bir vatandaşlık profili oluşturma uygulamalarında gerçekleşmekte olduğu üzerinde duruluyor.) Tacqueville Hıristiyanlık gibi bir dinin Amerika'daki deneyimlerinin, aksine nasıl demokratik bir kültürün harcını oluşturabildiğini gösteriyor. Bu inceleme bazı dinsel inançlarla demokratik kültür arasında yapılan özcü kıyaslamaların bazen ne kadar yanılabildiğini de çok iyi örnekliyor. Bugün demokratik kültür ile İslam arasında aranan veya yok sayılan uyum beklentisinin içerdiği özcülükle kolaylıkla karşılaştırılabilir bir örnektir bu. Tacqueville'nin tespitine göre Amerika'da din açık siyasal çatışmalardan çekilmiş olması itibariyle inanç ve yaşam tarzları için 'demokratik hayatı düzenlemek suretiyle devleti düzenleyen' temel bir çizgi sağlamıştır (Turner, 1994: 52).

SEKÜLERLEŞME VE AMERİKAN YAŞAM TARZI

Sekülerleşmeyle ilgili teorilerin önemli bir kısmının ampirik arka planında Amerikan hayat tarzıyla ilgili görüntüler vardır. Amerika'da sanayileşme ve kentleşmeyle birlikte gündelik hayatın devletin herhangi bir müdahalesine

bağlı olmaksızın tamamen kendiliğinden süreçlerle dinin etkisinden hızla arınması, Amerikan yaşam tarzında ilk anda göze çarpabilecek şeylerden birisidir. Hızla akıp giden telaşlı bir iş hayatı, Wall Street görüntüleri içerisinde parasına para kazanmaktan başka bir derdi olmayan, yemek yemeye bile ayakta ve fast food tarzlarında fırsat bulabilen insan manzaraları, baş döndürücü bir trafiğin telaşlı koşuşturmacaları ve tekrar işe gitmek üzere eve zar zor kapağı atabilmiş manzaralar arasında insanın zaten herhangi bir dini etkinliğe yer ayıramayacağı varsayılıyordu. Bunun üstüne bir de dünyanın her tarafına eş-zamanlı olarak pompalanan ve dünyanın her tarafında da alıcı bulmakta zorlanmayan Hollywood görüntüleri eklendiğinde, din gerçekten de başta modern insanın hayatından, özelde de Amerikan hayat tarzında oldukça marjinal, ihmal edilebilir, önemsiz bir ayrıntı olarak görünüyor. Modernleşme sosyolojisinin sıkça başvurduğu bu analizler sekülerleşmeyi, böylece din ve devlet ilişkilerinden ayrı bir sorunsal olarak alıyordu. Yani devlet dini özendirmeye çalışsa bile modern hayatın kendiliğinden gelişen süreci, dinsel duyarlılıkları, hayattan silip süpürüyor. Marx'ın *Komünist Manifesto*'da "Katı olan her şey buharlaşıyor" diye dile getirdiği korkunç değişim hızı her şeyden önce dine karşı işliyordu. Bu modernleşme algısının beklentisi, modernleşmeyle dinin birbirine karşı işleyen süreçler olduğu yönündeydi.

Oysa, özellikle Amerikan örneği, ne modernleşmeyle dinin birbirine karşı işlediği tezini ne de gündelik hayatta dinin etkisinin zannedildiği kadar azaldığını gösteriyor. Esasen Amerikan örneği incelendiğinde sekülerleşme teorilerinin işleme mantığıyla ilgili önemli bir ayrıntı ortaya çıkıyor. Bu teoriler baştan başa tamamen dinsel olarak yaşanan bir hayata karşı dinin tamamen ortadan kaybolmuş olduğu iki dünyayı birbirine karşı koyuyorlar. Oysa ne tamamen dinsel olarak yaşanan bir hayat vardır ne de tamamen dinden arınmış bir hayat. Tümüyle dini kurallara göre yaşadığı varsayılan toplumlarda veya dönemlerde hatta teokrasilerde bile insan eylemlerinin önemli bir kısmı tamamen dünyayla ilgilidir ve ancak topluca bir ritüelle veya sembolik bir başlangıçla, örneğin bir dua veya bir besmele ile meşrulaştırılmaktan başka doğrudan dinle veya dinin metafizik boyutuyla hiçbir ilişkileri yoktur. Ancak modernleşme söylemlerinde adeta dinsel veya büyüsel bir fanus içerisinde doğup yaşayan insanlar tasviri, örneğin, namaz kılmaktan, oruç tutmaktan, sarık sarınıp sakal bırakmaktan başka bir işi olmayan bir Müslüman tipi; Haç çıkarmaktan, domuz eti yemekten ve kiliselerde ilahiler söylemekten başka bir işi olmayan bir Hıristiyan tipi veya Ağlama Duvarının önünde sallanarak dua okumak ve dini kıyafetlerini özenle düzeltmekten başka bir şey yapmayan insan klişeleri, dinsel dünyayı temsil eden insan manzaraları olarak özenle işlenir. Oysa, hiç söylemeye bile gerek yoktur belki, ama bu klişelerde yakalanan sahneler o insanların hayatlarında çok geçici, çok istisnai hallerdir.

Yani dinini yaşama azminde bir Müslüman bile günde sadece beş kez namaz kılar, geriye kalan hayatının her aşamasında diğer insanlar gibi yaşar. Dinini iyi yaşamak isteyen bir Yahudi için cumartesi ibadetine haftada bir gün sıra gelir, geri kalan hayatında onu bir Yahudi'den ayırt etmek mümkün olmayabilir. Bir kıyafet varsa bu ayırım yapılabilir, ama aynı kıyafet altında da gündelik hayatın rutin işlemleri bakımından diğer insanlarla arasında çok az fark vardır. Bu açıdan bakıldığında, seküler addedilen bir hayat tarzı ile dinsel addedilen bir hayat tarzı arasında görüntüdeki fark ihmal edilebilir bir fark olarak görülebilir.

Amerikan yaşam tarzında da bir Mormon genellikle son derece yüksek bir dindarlık seviyesine sahiptir. Hayatının her aşamasını dininin çok orijinal ve yaratıcı düzenlemeleriyle şekillendirmemiştir ama hayatın rutin akışına dinsel bir anlam vererek deyim yerindeyse sadece "vaftiz" etmiştir. Bununla birlikte son derece modern ve iyi giyimli, kentli hayat tarzı ile ilk bakışta diğer insanlardan ayırt edilemeyecek kadar seküler dünyanın bütün düzeylerinde yerini alır. Fabrika işçisi, öğretim üyesi, fabrikatör, bankacı, yatırımcı vs. her şey olabilir. Amishler, Fundamentalist Yahudiler ve bazı özel tarikatları dışarıda tutarsak son derece dindar olduğu halde birçok dine mensup insanların modern hayata katılımlarında ciddi bir sorun yaşamadıkları görülebilir. Üstelik bu uyum sadece modern hayatın mecburiyetlerinin dayattığı bir zorunluluktan ibaret de değildir. Genellikle bu dinlerin geleneklerinde mevcut olan yorum imkanları bu tür bir uyumun, adına "uyum" demeyi gerektirmeyecek kadar kendiliğinden bir süreç olarak yaşanmasını sağlar.

Bununla şunu söylemeye çalışıyorum: Birçok yerde olduğu gibi Amerika'da da dinin bir hayatın tamamına damgasını vurma tarzı genellikle birkaç sembole indirgenebilir bir durumdadır. Genellikle kamusal hayatta dinsel sembolleriyle yer almak, okul müfredatlarında evrim teorisi veya inançlarına aykırı diğer derslerin okutulması, okullarda veya bazı kamusal törenlerde belli dinlere ait sembollerin taşınması veya bazı duaların okunması, kürtaj ve sair konular, din ve devlet ilişkilerinin sınırlarının çizildiği hatları oluşturmaktadır. Bir din bu konuda verdiği mücadelede başarılı olduğunda, bağlıları kendilerini büyük bir mesafe kat etmiş görmekte, buna karşılık din ve devletin ayrılmasını savunanlar bu konularda mevzi kaybettiklerini düşünmektedirler. Oysa din ve devlet ilişkilerinde bir sorundan bahsedildiğinde ilk akla gelen belli bir dine mensup olanların bütün toplumsal hayatı kendi dinlerine göre yaratıcı muhayyilenin bütün sınırlarını zorlayarak dönüştürmesi gelmektedir ki dinlerin çoğunun hayatı belli sembolik ritüellerle vaftiz etmek veya kutsamaktan başka bir yönelimleri olmaz. Tabii ki bu süreç biraz daha karmaşıktır ve sadece dinsellik veya dünyeviliğin doğasına ilişkin tartışmalarla

değil, aynı zamanda kimlik ve medeniyet algısıyla da ilgili burada girmeyi gerekli görmediğimiz karmaşık içerimlere sahiptir.

Nitekim Amerika'da 1995'te düzenlenen bir ankette dinin halkın yüzde 60'ı için "çok önemli", yüzde 28'i için "oldukça önemli" olduğu ve ancak yüzde 11'i için "çok önemli olmadığı" sonucu çıkmıştır. Ama dinin kendileri için çok önemli olduğunu söyleyen insanların hayatlarında dinin diğerlerine oranla gözle görülür ne kadar bir fark oluşturduğu üzerinde durmaya değer (Ginsberg vd. 1997: 55).

Amerika'da bir çok insan için dinler siyasal katılım konusunda her birinin ön plana çıkardığı duyarlılıkları bağlamında bir çeşit örgütsel altyapı işlevi görmektedir. Örneğin zencilerin kiliseleri sivil haklar hareketi için elverişli bir ortam oluşturmuştur. Zencilerin liderleri de milli veya yerel siyasetlerde önemli roller oynamaya devam etmektedir. Yahudiler de bir grup olarak siyasette oldukça etkindir ama bunların etkinlikleri dinsel yapıları aracılığıyla olmaktan ziyade, başka birtakım faaliyet kurumları yoluyla olmaktadır. Bu tür kurumlar arasında Amerikan Yahudi Kongresi, Karalama-Karşıtı Cemiyeti (Anti-Defamation League) ve Amerikan Yahudi Cemaatleri vardır.

Beyaz Katolikler ve ortalama Protestanlar için kilise örgütleri siyasal katılımı örgütlemenin merkezleri değildir, ama buna rağmen her ikisinde kilise liderliği kamusal meselelerde güçlü tavırlar alır. Örneğin, Katolik kilisesi kürtaj konusunda oldukça güçlü tavırlarıyla ön plana çıkmıştır. Kürtaj meselesi hakkında yürütülen tartışmalar da zaten Amerika'da laikliğin, veya din devlet ilişkilerinin sınırlarının çizilmesini sağlamakta, bu tartışmalarda söylenenler Amerikan liberalizminin veya laikliğinin neye benzemesi gerektiğinin söylendiği vesileleri oluşturmuştur. Bazen bir ritüel üzerinde veya bir eylem biçimi üzerinden yürütülen kavganın bütün var oluş biçimlerine damgasını vurması söz konusudur. Dindar gruplar, Amerika'da olduğu gibi bir kilisedeki yemin konusunda, kamusal mekanlarda on emirin bulundurulması konusunda veya özellikle kürtaj konusundaki mücadelelerinde inanılmaz derecede ısrarlıdırlar. Öyle ki bazı fundamentalist Hıristiyan gruplarının kürtaj polikliniklerini bombalama olaylarıyla bu konudaki tavırlarındaki ısrarın derecesini gösteriyorlar. Yakın zamanlarda Atlanta'da bir kürtaj polikliniğinin Hıristiyan gruplarca bombalanması Amerika'da fundamentalist Hıristiyanlığın taleplerinde zaman zaman sivil bir dinin sınırlarını çok fazla aşan taleplere ve etkilere sahip olduklarını göstermiştir.

Ayrıca Katolik piskoposları diğer kamusal meselelerle ilgili olarak tavırlarını ortaya koyan papazlık bildirileri yayınlarlar. Bütün bu tavırlarıyla Amerikan

demokrasisinin ve liberalizminin dayandığı birçok değerin işlenmesinde dini cemaatlerin önemli rolleri olduğu bir gerçektir. Örneğin, ekonomik eşitsizlik ve toplumsal politikalar konusunda Katolik Kilisesi genellikle daha liberal tavırlar takınırken Amerikan demokrasisinin dayandığı en önemli esaslardan biri olan "eşitlik" fikrinin veya değerinin yerleşmesine önemli bir katkıda bulunmuştur.

Katoliklerin Amerikan tarihinde böylesi bir katkıda bulunmalarını sağlayan özel durumları, muhtemelen onların önceden yerleşmiş ve yeni dünyayı kurmuş olan Protestanlara karşı kendilerini koruyacak, kendilerine bir mevzi kazandıracak bir değeri eşitlik kavramında bulmalarıydı. Toplumsal olarak daha üstün durumda olan, siyasal düzeyde de bütün kilit noktaları tutmuş olan Protestanlara karşı eşitlik fikrinden daha acil bir ihtiyaç olamazdı. Burada şimdiye kadarki Amerikan Başkanları arasında Kennedy'nin dışında hiçbir Katoliğin olmaması oldukça anlamlıdır. Bu en azından Katoliklerin eşitlik taleplerinin ne kadar kendi durumlarına uygun bir talep olduğunu gösterirken, aynı zamanda Amerika'da insanların oy verirken dinsel tercihlerinin önemli bir yer tuttuğunu, dahası Katoliklerin teorik olarak yerleşmesine önemle katkıda bulundukları fikrin en azından bazı politik düzeylerde yeterince işlemediğini de gösteriyor. Nitekim böyle bir fikre hiç ihtiyaç duymayan Protestanların eşitlik kavramından ziyade "bağımsızlık" kavramı üzerinde daha çok durduğu, Amerika'daki din sosyologlarının üzerinde durdukları bir ayrıntıdır.

Her seçimin akabinde olduğu gibi George W Bush'un da bir WASP olarak Başkan seçilmesi üzerine tekrar gündeme gelen tartışmada David Plotz Yahudilerin, Mormonların ve Katoliklerin Amerikan toplumunun bütün eşitlik söylemlerine ve iddialarına rağmen neden hala başkan seçilemediklerini naifçe sorar. Üstelik yapılan anketlerde insanların kendi dinlerinden olmayan birilerine oy verme konusunda 1937'den bu yana her geçen dönemde artarak daha da yumuşadıklarını gösterdiği halde Kennedy'nin dışında bunun bir örneği olmamıştır. Bu da oy verme işleminin göründüğünden daha da karmaşık olarak işlediğini ve dinsel mensubiyet veya kimliğin oy verme sürecinde gittikçe daha etkili bile olduğunu göstermektedir (Geniş bilgi için bkz. Plotz, 2000)

Alexis de Tacqueville'nin *Amerika'da Demokrasi*'nin şartlarını tasvir ettiği klasik eserinde Katoliklerin zannedildiğinin aksine son derece demokratik bir topluluk olduğunu söylerken, Katolik Kilisesindeki cemaatin rahip ve cemaatin tamamı arasında net bir şeklide bölünmüş olmasının yani arada başka hiyerarşik unsurların olmamasının bu demokrasiye uyumun önemli bir zeminini oluşturduğuna dikkat çeker. Burada sadece rahibin bir mertebesi vardır onun dışında kalan herkes kendi arasında eşittir.

Buna karşılık bugün Amerika'nın siyasal değerlerinin künhünü oluşturan birçok unsur, örneğin **demokrasi** ve **özgürlük** veya **bağımsızlık** fikirleri Protestanların Katoliklerle yaşadıkları müsabakalarla hatta bir ölçüde Protestanların anti-Katolik tavırlarından beslenerek şekillenmiştir. Kuzey Amerika'ya yerleşen ve ABD'yi kuran Protestanlar Katolikliği insan özgürlüğüne veya bireyselliğine kasteden yozlaşmış anti demokratik bir din olarak görüyorlardı. Bu yüzden 1840'larda ilk Katolik dalgası İrlanda'dan göç ederek Amerika'ya geldiğinde buranın yerlileri onları her şeyden önce Anti-Amerikan olarak nitelendirmişlerdir. Bu bakış açısı Protestanların Katoliklere karşı yer yer şiddete başvuran bir husumetine yol açmış, 1844'te Philadelphia eyaletinde bazı Katolik kiliselerinin yakılması, 14 kişinin öldürülmesi ve sokak çatışmalarının yaşanmasına yol açmıştır (Ginsberg vd., 1997: 54).

Tabii bu **dinsel** farklılıklar aynı zamanda bazı **etnik** farklılıklara da tekabül etmiş ve Protestanlarla Katoliklerin bir arada barış içinde yaşayacakları bir laiklik modelinin oturmasıyla birlikte bazı konulara bakışlar da bu farklılıklara paralel olarak gelişmiştir. Örneğin, Katolikler mezheplerin özel okullarının kamu imkanlarıyla desteklenmesini istedikleri halde, Protestanlar bu tür dinsel kurumlara devlet desteğine şiddetle muhalefet etmişlerdir. Protestanlar alkol satışları üzerindeki yasakları savunmak ve benzeri ahlaki konularda kendi konumlarını güçlendirmeye çalışırken, Katolikler bunların kendi dinsel özgürlüklerine bir tecavüz olduğunu savunmuşlardır. Bu etno-dinsel bölünmeler siyasal partilere de yansımıştır. Hatta siyasal partilerin birer "siyasal kilise" olduğu bile söylenmiştir (aynı yer). 1890'lardan itibaren azalsa bile yine de halen Protestanlar ağırlıklı olarak Cumhuriyetçi Partiye; Katolikler ve Amerika'ya sonradan gelen veya Protestanlık karşısında görece mevziler kazanmaya çalışan Yahudiler, Mormonların bir kısmı ve Müslümanlar Demokrat Partiye oy vermişlerdir. Son seçimlerde Demokrat Parti başkan adayının yanına ikinci adam olarak İsrail politikalarını hararetle savunan bir Yahudi'yi alması yüzünden Müslümanlar ilk kez olmak üzere ağırlıklı olarak Cumhuriyetçi Partiye oy vermiş, bilindiği gibi Bush'un başkan seçilmesinde çok az bir oyun belirleyici olmuş olduğu göz önünde bulundurulduğunda Müslüman oyunun kendilerine büyük bir pazarlık gücü oluşturduğu tahmin edilebilir. Böyle de olmuştur. American Muslim Community, seçimlerden önce de siyasal katılım ve oy kullanmanın Müslümanların Amerika'daki varlığını ve gücünü artıracağı yönünde bir kampanyayla Müslümanları hangi partiye olursa olsun her şeyden önce oy kullanmaya davet etmiştir. Oy miktarı ölçüsünde Amerika'nın gerek içte gerekse dıştaki, özellikle İsrail ve Ortadoğu siyasetinde söz sahibi olabileceğini ummuştur.

Tabii söz partilere göre dinlerin dağılımından söz açılmışken, şunu söylemek gereklidir. Amerika'da parti programları birbirlerine çok benzediğinden; başka bir deyişle gerek ulusal gerek uluslar arası düzeyde Amerikan politikalarında siyasetten ziyade, neo-liberalizmin kaçınılmaz bir sonucu olarak teknokratlara iş düştüğünden, siyasal farklılık sergileme vesileleri gittikçe azalmıştır. Yani siyasal daralma sadece Türkiye'nin bir kaderi değil, teknokrat yönetimini öncelemeye yüz tutan liberal politikaların yaşandığı her yerde sözkonusudur. Bu durumda partiler, yönetimde hangi programların uygulanacağını ifade etmekten ziyade hangi grupların, hangi kadroların yöneteceği gibi, alabildiğine apolitik bir düzeye indirgenirler. Böyle bir momentte dini cemaatlerin hiçbir siyasal öneri getirmeksizin sadece kendi mensuplarına iktidar sahasında bir yer açmak üzere daha etkin olması da beklenen bir gelişme oluyor. Hem Türkiye'de hem de ABD'de bugün bu açıdan son derece paralel bir süreç yaşanıyor. Nitekim Türkiye'de AK Partiye veya diğer benzer partilere yönelen İslamcı oylar şaşılacak düzeyde bütün İslamcı taleplerinden neredeyse tamamen vazgeçmiş olarak sadece kendi kadrolarını iktidarda görmekle yetinecek bir siyasal talebe kilitlenmiş durumdadır.

AMERİKAN DEVLETİNİN DİNDEN BEKLENTİLERİ

Amerika'da din cemaatlerinin etkinlik yarışına fırsat verilmesi her şeyden önce Amerika'nın kuruluş felsefesiyle yakından ilgilidir. Burada Amerika'nın özellikle din ve devlet arasında yerleştirdiği anayasal duvarı sağlam tutmasında, kuruluşunda asıl unsuru oluşturan WASP ağırlığının ciddi bir tehdit görmemesinin ciddi bir etkisi olduğu düşünülebilir. Amerika'nın bu anayasal duvarları örmesinden beri içerdiği demografik kompozisyon dalga dalga gelen göçlerle değişkenlik arz etmişse de Amerika'nın WASP ağırlığı hiçbir zaman değişmemiştir. Bu ağırlığın altında diğer bütün dinlerin kendi inançlarını özgürce yaşama konusunda verdikleri mücadelelere karşılık Amerikan yönetiminin teorisiyle uyumlu olarak işleyen bir laiklik uygulamasının hoşgörülü tutumu geçerliliğini korumuştur. Kendi nüfusu ve nüfuzu konusunda kendine güvenen ve bir tehdit algılamayacak kadar kendini güçlü hisseden Protestanların başka kültür veya dinlere mensup olanlara verdikleri haklar, Protestanların hayatlarında ciddi bir fedakarlık gerektirmemiş, aksine bu haklarla birlikte Amerikan toplumuna dahil ettikleri unsurlarla daha güçlü bir ülkenin inşasını başarmışlardır.

Bu analizlerde Amerika'da din ile devlet ayrılığının aslında dinin kontrolünde (özellikle Protestanlığın kontrolünde) ve dinin iktidar amaçları açısından araçsal bir ayrılık olduğu sonucu çıkabilir. Oysa birçok laiklik analizi, tam aksine Amerika'da işleyen ve doğası gereği görece özerk olan siyasi veya ekonomik inisiyatiflerin dini araçsal olarak kullandıklarını da akla sıkça getirir.

Buna göre din aslında daha belirleyici kurumlar olan ekonomi ve siyasetin işlevselliğini artırdığı ölçüde devlet tarafından teşvik edilen bir üstyapı kurumundan ibarettir (klasik Marksist bakış). Başka bir ifadeyle Amerika'nın değişik dinlere karşı siyasetlerini belirleyen ve şekillendiren onun belli bir dinsel bakış açısı tarafından yönlendiriliyor olması değil, aksine bu din politikalarının Amerikan siyaset ve ekonomisinin çıkarlarına çok iyi denk düşmesidir.

Amerika'nın kendine özgü laiklik uygulamalarında toplumsal dinamikleri Weberci bir mantıkla ekonomik ve toplumsal kalkınma için rahat bırakmak suretiyle çok şey kazandığı üzerinde durulabilir. Din bir Amerikan mili kimliği oluşturmak için en önemli malzemeyi oluşturmuştur. Amerikan kimliği ise oldukça başarılı bir biçimde işleyecek ve bugün ciddi bir çalışma ahlakı, dürüstlük ve devlete ve topluma sadakatin yanı sıra gönüllü olarak çok çalışmak gibi her devletin arzulayabileceği değerleri sağlamıştır. Burada hangi dinin bunu sağladığını sormak gereksizdir. Amerikan potasına giren bütün dinler toplumda bu işlevi yerine getirmek üzere göreve çağrılırlar. Genellikle hiçbir din bu davete icabet etmezlik etmez. Sonuçta ortaya çıkan din biçimi, çoğu kez dinlerin aralarında görünüşte çok az fark bulunan ve dinsel muhtevası iyiden iyiye boşalmaya yüz tutmuş bir dindarlık biçimi olmaktadır. Bu, Katolikliğin de Protestanlığın da Avrupa'daki yorumlarından çok farklı bir biçiminin nasıl mümkün olabildiğini de açıklıyor. Asıl dönüştürücü olan Amerika'nın toplumsal şartlarıdır. Bugün Katoliklik de Protestanlık da Mormonluk da, hatta Amerikan Müslümanları bile kendi aralarında ancak bu Amerikan idealine daha iyi hizmet etme noktasında yarışmaktadır. Birçok sosyolog, Amerika'nın günlük hayatında çok etkin olarak görünen bu tarz bir dindarlığın, Amerika'nın ekonomik ve siyasal düzeylerine tam da bir üstyapısal unsur olarak eklemlendiğini ve bu dinlerin etkinlik mücadelelerinin bile bu toplumsal gövdenin gücünü artırıcı bir işlevi yerine getirdiği üzerinde durmuşlardır. Hatta bir çok dinin etkinlik mücadelesi verdiği ve birçok anayasa mahkemesi kararının büyük bir gürültüyle verildiği vaftiz, dualar, evlilik, Pazar ayinleri ve ibadetleri aslında Hıristiyanlığın muhtevasındaki derin bir boşalma ve dönüşmeyi maskelemektedir. "Kiliseler artık hareketli, yabancılaşmış, kentli orta sınıflar için sosyal kulüp ve toplulukların rolünü oynamaya başlamıştır (Whyte'dan aktaran, Turner, 1994: 54).

Amerikan dininin Amerikan yaşam tarzına uyumlu bir çeşit "sivil din" olarak bambaşka bir şey olduğu, tamamen siyasal bir inşa olduğu görüşüne itirazlar da yapılmıştır tabii ki. R. Bellah özellikle Amerikan dini hakkındaki bu tür değerlendirmelerin ekonomist veya siyasal indirgemeciliğe dayandığını göstermeye çalışmıştır.

> Bellah'ın argümanı Amerikan sivil dininin resmi Hıristiyanlıktan ayrı ve farklı olduğu, fakat ayrıca onun 'kendi ciddiyet ve bütünlüğü'ne sahip olduğu yönünde olmuştur. Her ne kadar Hıristiyanlıkla sivil din arasında ayrıca bir çekişme varsa da, Amerikan yaşam tarzının sembolleri, inançları ve ritüelleri Amerikan tarihi içindeki bunalım ve dönüm noktalarına birer cevap olarak ortaya çıkıp gelişmiştir. Bu büyük olaylar her şeyden önce, devrim, iç savaş ve Amerika'nın yirminci yüzyılda, özellikle Vietnam'da, girdiği küresel iktidar mücadeleleridir. Sivil din, ayrıca Abraham Lincoln ve John F. Kennedy'nin ölümlerindeki kutsallık, şehitlik ve restorasyon temalarıyla da kaplıdır. Onun kutsal kitapları Bağımsızlık Bildirgesi, anayasa ve Gettsyburg söylevini içermektedir. Dolayısıyla, sivil din, dinin milliyetçiliğin omuzlarına sürdüğü muğlak veya genel bir ciladan ibaret değil –muhtevası, özü ve kısmîliğiyle, millî duyguları rahatlatıp yatıştırmaktan ziyade, ona moral itirazı temsil eden bir dindir (Turner, 1994: 56).

Sivil dinin Hıristiyanlıkla ilişkileri bu karmaşıklığı zorunlu olarak barındırıyorsa da son zamanlarda sosyal bilimciler arasında yürütülen "toplumsal sermaye" tartışması, dine yaklaşımdaki araçsalcılığı biraz daha açıkça göstermektedir. Toplumsal sermaye kavramı insanların toplumu ilgilendiren işlerini halletmek üzere gönüllü olarak bir araya gelmelerini, gönüllü birliktelikler kurmalarını sağlayan her türlü motivasyonu işaret eder. Amerikan toplumunu son zamanlarda en fazla tehdit eden şeyin insanların artan kaygısızlıkları ve insanların gönüllü katılımını gerektiren birçok meselede katılımın gittikçe artan düşüklüğü olduğu vurgulanmaktadır. O kadar ki Amerikan toplumunun hızla bir "kaygısız toplum" olma yoluna girmiş olduğu söyleniyor. Bu tehdit algısına karşı insanları başka insanlarla gönüllü birliktelikler kurmaya sevk edebilecek en önemli etkenlerden birinin din olduğu düşünülüyor. Din her şeyden önce kaygısız bir topluma bir kaygı kazandırıyor. Ayrıca insanların bir araya gelmelerini en fazla engelleyen etkenlerden biri olan güvensizliği gideriyor. Herhangi bir toplu eylemin gerektirdiği moral ve heyecan unsurunu kazandırıyor vs.

Toplumsal sermayeyle ilgili araştırmalar, insanların birbirine veya kurumlara olan güvenlerinin azalması oranında bir toplumun gelişme seviyesinde paralel bir düşme meydana geldiğini gösteriyor. Kuşkusuz sadece gelişme seviyesi değil, güven duygusunu kaybetmiş bir toplum birçok bakımdan felç olmuş demektir. Bu mülahazaların çok ciddiye alındığı Amerika'da dinin en önemli güven veya daha genel ifadeyle "toplumsal sermaye" kaynağını oluşturduğu kaydediliyor (Fukuyama, 2000; Baron, Field and Schuller, 2000). Güvenin de bir

toplumsal kültür öğesi olarak en iyi beslendiği yerin kiliseler, dini cemaatler olduğu bilinmektedir. Bu nedenle her türlü dine serbest bir çalışma ve örgütlenme imkanı tanımak, teşvik etmek, devletin gözettiği "toplumsal sermaye" seviyesi açısından yararlı hatta gerekli olarak görülmektedir. ABD'nin dinlere dair bu beklentisi, dinin sonuçta kapitalizmin de merkezi ve kalbi olan Amerika'da ne işe yaradığı konusunda her zaman için bazı sol eleştirileri kışkırtması beklenmelidir. Yani bütün dinleri kendi örgütsel yapılanması açısından işlevsel kılan bir kapitalizm modelinin Amerika'yı, bir din toplumu olmaktan daha iyi ifade ettiği söylenebilir. Yine de dinlerin bütün bu işlevselliklerini kendi adlarına güç biriktirmek ve ABD'nin iç ve dış siyasetlerine etkide bulunmak üzere bu gücü kullanmak adına kiraladıkları da aynı ölçüde söylenebilir.

ANAYASADA DİN VE DEVLET ARASINDAKİ DUVARIN YÜKSEKLİĞİ VE BAZI ANAYASA MAHKEMESİ KARARLARI

Amerika'da din devlet ilişkileri Anayasa'yla ikisinin aralarına çekilmiş olan bir "duvar" metaforu eşliğinde belirlenmiştir. Anayasa'ya yapılan Birinci Düzenlemede (First Amendment) aynı zamanda en temel hakları düzenleyen bir madde olarak hem konuşma özgürlüğü, hem basın özgürlüğünü hem de din özgürlüğünü aynı madde içinde ele alıyor. Bu düzeltmenin birinci cümlesi "Kongre bir din tesisine yol açacak bir yasa koymayacaktır" (**tesis cümlesi** olarak biliniyor) derken ikinci cümlesi (**özgür uygulama cümlesi** olarak biliniyor) ile ondördüncü düzeltme "Kongre dinin özgürce yaşanmasını yasaklayan hiçbir yasa koymayacaktır" demektedir. Bu yasa devletin resmi bir din tesis etmesini yasaklayarak devletin herhangi bir dini resmen desteklemesini yasaklıyor, ancak inançların özgür bir biçimde uygulanmasının önünde de hiçbir yasağın olamayacağını söyleyerek din özgürlüğünü güvence altına almış oluyor. Tesis cümlesi olarak bilinen birinci ilke devletin resmi dininin (başka dinleri yasaklayamıyorsa da) Anglikanizm olduğu İngiltere'deki uygulamaya karşıt bir uygulamadır (Patterson, 1997: 96). Devletin resmi bir din tesis etmesinin uygulamadaki anlamı, sadece devletin deklare edilmiş resmi bir dininin olmaması anlamına gelmiyor, aynı zamanda devletin resmi bir din tesis etmek anlamına gelebilecek hiçbir yasa ihdas etmemesi anlamına geliyor.

Anayasa'nın bu ilkesi, din ve devlet ilişkilerinin değişik eyaletlerdeki uygulamalarda dava konusu olmuş birçok meselenin Anayasa Mahkemesince halline ilham kaynağı olmuş ve bu konuda verilen kararlar bu maddenin yorumunu da yapmıştır. Genellikle birinci düzeltmenin tesis cümlesinin devlet ile kilise arasına bir duvar diktiği, ikinci cümlesininse devleti herhangi bir din grubunun dinsel referanslı uygulamalarına müdahale etmesini yasaklamıştır. Bu duvarın mahiyetinin ne olduğu konusunda veya yüksekliğinin ne olması

gerektiği konusunda ilginç benzetmeler ve yorumlar yapılmıştır. Bu maddenin kurucu yorumlarından birinde Thomas Jefferson, bir Baptist Başkana yazdığı mektupta kilise ve devleti birbirinden ayıracak duvarın devleti din işlerine karışmaktan engelleyecek kadar yüksek olması gerektiğini, ancak bu duvarın dinlerin devlet işlerine hiçbir etkide bulunamayacakları kadar da alçak olması gerektiğini vurguluyordu.

Bir bakıma tarihsel olarak Amerikan siyasetinde dinin etkisi ancak dolaylı bir etki olarak kabul edilebilir olmuştur. Yani pratikte dinler birer örgüt olarak doğrudan değil, ancak taraftarlarının veya mensuplarının siyasal sisteme bireysel vatandaşlar olarak katılmaları yoluyla girmelerine imkan tanımaya yönelmiştir. Başka yorumlara göre bu maddenin muktezası, insanların istedikleri dine inanmakta serbest olsalar bile her zaman inandıkları gibi davranamayacaklarını da içerir. Mahkemeler hükümetlere bazı durumlarda dini uygulamalara müdahale etme hakkı vermiştir. Örneğin ölümcül bir hastalığa yakalandığı halde babası tarafından ilaç verilmesi dinsel nedenlerle engellenen çocuklara yasal koruma uygulanması. Bir mahkeme böyle bir çocuğa tıbbi yardım verilmesini emredebilir, çünkü onların hayatlarını korumayla ilgili toplumsal maslahat ile babaların özgür dini yaşam hakları çelişmektedir. 1986'da da Yüksek Mahkeme bir Ortodoks Yahudi'nin Yahudilere özgü şapkayı giymeyi dini gerekçelerle istemesine karşılık askeri düzenlemelerin öncelikli olduğuna karar vermiştir, ancak buna da Kongre, bu başlığın giyilmesine izin veren bir yasa çıkarmak suretiyle farklı bir karşılık vermiştir. Bazı durumlarda da belli yasalara karşı bazı muafiyetler veya istisnalar özgür din uygulamaları adına kabul edilmiştir. Örneğin bu konuların en önemlilerinden birisi sayılan Amishlerin çocuklarını okutmasıyla ilgili Wisconsin eyalet mahkemesinin aldığı zorlama kararına karşılık Yüksek Mahkeme, ikinci cümleye gönderme yaparak bunun Amishlerin dini uygulama özgürlüğüne müdahale sayılacağına ve Amishlerin çocuklarını okula göndermeye zorlanamayacaklarına karar vermiştir.

Benzer bir durum 1987'de mahkemenin gündemine gelen ve evrim teorisinin yanı sıra Yaratılış'ın da okutulmasını isteyen Louisiana Hıristiyanlarının taleplerine verilen karşılıkta görülmüştür. Mahkeme Yaratılışçılığın bilimsel bir teori değil, dinsel bir itikat olduğunu söylemiştir, dolayısıyla devlet okullarının müfredatına bunun alınmasının belli bir dini inancın terfi edilmesi anlamına geleceğinden "tesis cümlesi"ni ihlal edeceğini söyledi. Yaratılışçılar ise Mahkeme'nin kararını kendi dinlerini özgürce uygulama haklarının bir ihlali olarak gördüler. Ayrıca çocuklarının insanın kökeniyle ilgili İncil öğretilerine aykırı bir evrim teorisini öğrenmeye mecbur bırakılmakla da esasen "tesis cümlesinin" de ihlal edildiğini savunmuşlardır (Patterson, 1997: 96-7).

Anayasa Mahkemesinin bu tür kararları genellikle dindarlık seviyesi oldukça yüksek görünen Amerika'da Mahkeme hakkında halk arasında bir kopukluk ve hoşnutsuzluk görüntüsü oluşturuyor. Patterson'un 1994'te ABD News & World Report incelemesinin düzenlediği bir anketten aktardığına göre, devlet ve kilisenin tamamen ayrı tutulması gerekip gerekmediği yönünde bir soru yöneltmiş ve buna sadece yüzde 53'lük bir kesim "tamamen ayrılması" gerektiği yönünde görüş bildirmiş, yüzde 42'si aksini düşündüğünü söylemiştir. Buna karşılık kendilerini "tekrar-doğmuş Hıristiyan" (New-Born Christian) sayanların yüzde 89'u; diğer bütün gruplarınsa yüzde 70'i devlet okullarında dua okunmasını istediklerini söylemiş. Yine "tekrar-doğmuş Hıristiyanların yüzde 70'i ve diğer bütün grupların da yüzde 52'si okullarda Yaratılışçılığın okutulması gerektiği yönünde görüş bildirmiş. Patterson bu verileri aktardıktan sonra özellikle güney eyaletlerinde, yani tekrar-doğmuş Hıristiyanların yoğun olarak bulunduğu bölgelerde Yüksek Mahkemeye muhalefetin de yoğun olarak yükselmekte olduğunu söylüyor. Amerikalıların soyut ve özel bağlamlardaki devlet-kilise ayrılığı ile ilgili görüşleri de ayrıca dikkate değerdir. Örneğin, soyut anlamda özgür ifadeyi destekleyen birçok Amerikalı, aykırı görüşlerin, örneğin, ırkçılık, eşcinsellik veya ateizmin savunulduğu kamusal bir forumu reddettiğini açıklamıştır. Bununla birlikte kendi topluluklarında bu konularda kamusal forumlar oluştuğunda çok az insanın gerçekten de ifade edilmesini engellemeye çalıştığı tecrübelerden biliniyor (Patterson, 1997: 95)

Nüfusun kahir çoğunluğunun Hıristiyan olduğu ülkenin ilk dönemlerinde din özgürlüğü genellikle hiçbir Hıristiyan mezhebinin başka bir Hıristiyan mezhebine kendi görüşlerini dayatmaması olarak anlaşılıyordu. Oysa zamanla Hıristiyan olmayan nüfusun çoğalmasıyla birlikte diğer din gruplarının haklarını Hıristiyan tahakkümüne karşı korumak önemli hale gelmiştir. Son yıllarda Amerika'da tartışmanın seyri bu çerçeveyi de aşarak dindar olmayan insanların hakları tarafından çerçevelenmiştir. Bu yüzden birçok insan için sorun din özgürlüğü olmaktan ziyade "dinden özgürlük" olarak yaşanmaya başlamıştır. Daha genel bir çerçeve çizmek gerekirse, Amerika'da laikliğin de dinsel özgürlüklerin de seyrini büyük ölçüde etkileyen en önemli faktörlerden biri dinler arasındaki veya genel olarak din ile din-dışılıklar arasındaki rekabetler olmuştur. Tartışmanın hemen tamamı ya kamusal mekanlarda başkalarını da bağlayacak veya etkileyecek bir biçimde dinsel ritüellerin yapılmasıyla veya devletin belli bir dine gereğinden fazla ağırlık vermesi veya taraf olmasıyla ilgili olarak çıkmaktadır. Bütün bu tartışmalarda Amerikan yaşam tarzını da niteleyen en önemli özelliklerden biri olan "rekabet" kavramının çok açıklayıcı olduğunu düşünüyorum. Burada devlet rekabet eden

unsurlar arasında dengeli bir hakemlik ve düzenleyicilik rolünü yürütmeyi esas alıyor.

Nitekim Amerika'nın kuruluşundan bu yana hemen hemen bütün Hıristiyan mezheplerince de hiçbir itiraza konu edilmeyen bazı uygulamalara şimdi dindar olmayan bireylerce karşı çıkılmaktadır. Örneğin, devlet destekli resmi toplantılar ve törenlerdeki dualara; devletin çıkardığı paralardaki "Tanrıya Güveniyoruz" yazılarına; devlet destekli okullarda çocukları "ABD'nin bayrağına sadık kalacağına, var oluş sebebi olan cumhuriyete, tek millete Tanrı altında herkese özgürlük ve adaletle bağlı kalacağına ant içme"yi içeren "sadakat yeminine" yönlendirmeye; mahkemelerde sağ elini kaldırarak İncil üzerine yemin etme zorunluluğuna laiklik adına dindar olmayan insanlarca karşı çıkılmaktadır. Esasen 35 eyalette din ve devlet ilişkileri ile dinsel özgürlükler konusu, eğitim konusunun içinde geçmektedir ve bu eyaletlerin anayasalarında devletin veya yerel yönetimlerin din okullarına destek olmalarına karşı ifadeler vardır. Bu ifadelerin oluşmasının önemli bir nedeni yine Katolik-Protestan çekişmesine dayanır. Genellikle kendi dini okullarına hükümet desteği isteyenler Katoliklerdir ve bunların orta ve lise seviyesinde ruhban okulları açmalarına karşı şiddetle çalışan bir Protestan muhalefeti, din-devlet ayrılığı ilkesine vurgu yapmaktadır (Witte Jr, 2000: 92). Ama başka bir nedeni de yine bir cemaat gibi çalışan dindar-olmayanlar grubudur.

Hiçbir dine inanmadığı için, hiçbir dinin kamusal alanda diğer insanların haklarını ihlal edecek veya diğer insanlara da dinsel anlamı olan bir eylemin içine çekecek resmi düzenlemelere karşı işleyen laiklik söyleminin son zamanlardaki önemli kazanımlarından birisi Yüksek Mahkemece alınan ve devlet okullarında çocukların duaya zorlanmamaları yönünde alınan karardır. Bunu yapmak, Yüksek Mahkemenin yorumuna göre ABD'nin resmi bir din kurmama yönündeki ilkesinin ihlali anlamına gelecektir. Diğer bir kazanım da kamusal alanlarda On Emir'in bulunduğu levhaların kaldırılmasının sağlanması olmuştur. Bu yıl içinde California'daki daha aşağı bir mahkeme Sadakat Yemininde geçen 'Tanrı altında" deyiminin anayasaya aykırı olduğunu çünkü bununla diğer öğrencilere belli bir din inancı empoze ettiği sonucuna varmıştır. Konuştuğum dindar insanların önemli bir kısmı Amerika'nın gittikçe dindarlıktan uzaklaştığı yönünde ciddi kaygılar duyuyorlar. Bir kısmı bu tür düzenlemelerin ters yönde Amerika'nın kuruluş felsefesinde, Birinci Anayasa Düzenlemesinin ikinci bölümünde yer alan özgürce dini inançlarını uygulama ilkesinden uzaklaşıldığını da düşünüyorlar. Ancak yasaların belli bir dine mensup olanların kendi inançlarını daha özgürce uygulayabilecekleri, örneğin dualarını daha rahat okuyabilecekleri özel okullar açmalarına imkan tanıyor. Bu yasaların zorlayıcılığından kurtulmanın başka bir yolu da topluca değil,

belli bir dine mensup olanların kendi duaları için gruptan özel toplantılar düzenlemeleri şeklinde olmaktadır.

BAZI DİNLERE KARŞI TUTUMLAR BAĞLAMINDA AMERİKAN LAİKLİĞİNİN SINIRLARI

Amerika'da din-devlet ilişkilerine bakmanın bir yolu da bazı cemaatlere karşı devletin takındığı tutumları gözden geçirmektir. Protestan ağırlıklı yönetim kademeleri, tarihin değişik dönemlerinde farklı dinlere veya mezheplere karşı farklı tutumlar geliştirmişlerdir. Yukarıda ilk Katolik göçüne karşı Protestanların takındığı tutumlar ve bu karşılıklı tutumların Amerikan demokrasisinin sınırlarını nasıl belirlediği üzerinde duruldu. Başka karakteristik örneklerden biri Mormonlar, diğeri de Amishlerdir.

Mormon tarihi de din-devlet ilişkileri açısından ilginç birçok vesilelerle doludur. Onları Amerikan tarihi içerisinde ilginç kılan özellikleri, tıpkı diğer Hıristiyan gruplarının Avrupa'daki dinsel baskılardan kaçarak Amerika'da kurtuluşu aramak zorunda kalmaları gibi, ama bu sefer kendileri bizzat bu insanlar tarafından dini inançları yüzünden yurtlarından çekilmek zorunda bırakılmış ve benzer bir "hicret" yaşamak zorunda kalmışlardır. Mormonların tarihinde bu "göç"ün önemli bir yeri vardır. Bu göçlerinin sonunda ulaştıkları Rocky Mountains'da kurdukları toplumları bir çoklarınca bir çeşit teokrasi veya bir tanrı krallığı olarak görülmüştür.

Mormonlar bu bölgede on yıl kadar barış içinde ve tam bir inanç topluluğu olarak yaşamışlar, ama ABD sınırları içerisinde böyle bir kapalı topluluğun yaşamasına izin verilemezdi, zira anayasasında herhangi bir eyaletin veya devletin bir dine zorlamasına veya resmi bir din tesis etmesine izin vermiyordu. Bu yüzden Cumhuriyetçilerin iç savaşı kazanmaları ve Güneyde köleliğe son vermelerinden sonra, Federal yönetim, Mormon krallığını ve onun çok evlilik uygulamasını sistematik bir biçimde ezme çalışmalarına başladı. Otuz yıl süren çabalarla hükümet Mormonları din ve devlet ilişkileri konusunda ve de özellikle çok evlilik konusunda Amerika'nın diğer kısımlarıyla aynı çizgiye getirmeye çalışmak üzere savaşlar yaptılar.

Başlangıçta Mormonlar direndiler, kendi kiliselerini ve uygulamalarını gizlemeye çalıştılar, fakat sonunda Mormonların çok evlilikten vazgeçmeleri ve Birleşik Devletlerin onlara Utah bölgesini diğer bütün eyaletlere tanıdığı haklarla birlikte bırakmasıyla ateşkes sağlandı. Amerikan Yüksek Mahkemesinin bu esnada Mormonların çok evlilikle ilgili uygulamalarına karşı sergilediği tutum oldukça ilginç olmuştur. Mahkeme Mormonların anayasadaki "dinin özgürce yaşanması" ilkesine dayanarak yürüttükleri hiçbir argümanı dinlememiş, çok evliliğin

barbarlığa bir dönüş olması itibariyle Hıristiyanlığın özüyle de münasip olmadığı yönünde argümanlara kulak vermiştir (Witte Jr, 2000: 103). Yani buradaki tutumda belirleyici olan sadece Anayasanın Birinci Düzeltmesinde içerilen yasaların lafzi yorumu değil, bu lafızların arka planında yatan ve büyük ölçüde Hıristiyan-Protestan niyetler taşıyan yorumlar da tek tek çağrılmıştır.

Utah eyaleti ise, kendisine tanınan diğer eyaletlerle eşit statüsünün ilk uygulamasını ilginç bir biçimde çok evliliğe karşı bir yasa koymak suretiyle yapmıştır. İşin ilginç olan yönü Amerika'nın hiçbir eyaletinin anayasasında çok eşliliğe karşı bir yasa bulunmamaktadır, çünkü gerek görülmemektedir, ama Utah eyaletinin anayasasında çok eşliliği yasaklayan bir yasa mevcuttur.

İronik sayılabilecek benzer bir durum Mormonların ağırlıklı olarak kendilerini kovuşturmuş olanların bulunduğu Cumhuriyetçi Partiye daha yakın olmalarıdır. Esasen Federal yönetimin baştan itibaren kendi içine kapalı ve sadakatini federal yönetimden ziyade kendi cemaatine gösterecek bir fanatik cemaat olarak Mormonlara olan güvensizliği yüzünden hiçbir dinsel gruba karşı göstermediği bir baskıyı Mormonlara göstermiş ve liderine bu kadar çok sadık bir cemaatin seçimlerde yekpare bir tavır sergileme ihtimalinin demokrasiyi işlemez kılacağı tehdidini işlemiştir. Bu tehditler üzerine Mormon kilisesinin önderleri cemaatin hepsini toplayarak her birini farklı bir partiye kaydetmiş ve seçimlerin sonucunun dağınık bir tablo ortaya koymasını sağlamıştır. Bununla, eyalet yönetiminin kendilerinden olması şartıyla federal yönetimden fazla bir beklentileri olmadığı ve nasılsa istedikleri zaman istedikleri sonucu çıkarabileceklerine dair bir özgüveni sergilemişlerdir. Sonuçta da başından itibaren hep böyle olmuştur.

Federal yönetimin eyalet anayasasını da Federal Anayasaya uyumlu bir hale getirmesiyle birlikte Utah eyalet devleti de kamusal alanda Anayasa Mahkemesinin uygulamalarına tâbi olmak zorunda kalsa bile, eyaletin yüzde 80'ini oluşturduğundan kendi yöneticilerini seçmekte ve bu yöneticiler devletin bütün imkanlarını Mormon kilisesinin bütün faaliyetlerini kolaylaştırma yolunda seferber etmektedirler. Amerikan tipi laikliğe uyum sağlamak, Mormonların sadece çok eşlilik konusundaki uygulamalardan vazgeçmelerine yol açmıştır. Onun dışındaki bütün uygulamalarında Mormonlukla hiçbir çatışmaya veya gerilime girmeksizin bir çeşit Tanrı'nın krallığı algısını sürdürmektedirler. İnsanlar çok çalışmakta, eğitim görmekte, kilise adına üniversiteler kurulmakta, her düzeyde eğitim seviyesine sahip misyonerler veya Mormon bilim adamları yetiştirilmekte ve Mormonların gerek siyasal gerek dinsel önderlik kadroları veya bir Mormon cemaatinin toplumsal iş bölümünü idare ederken ihtiyaç duyabileceği tüm kadrolar rahatlıkla

yetiştirilmektedir. Sayıları 11 milyonu bulan Mormonlar dünyanın her tarafında misyonerlik faaliyetlerini örgütlerken karşılarına hiçbir resmi prosedür engeli çıkmamaktadır. Mormon kilisesi şu anda Amerika'daki bütün kiliseler arasında altıncı en büyük kilisedir. Dünyanın altıncı büyük ekonomisine sahip olan California bölgesinde ise ikinci büyük kilise Mormonlarındır. Şu anda da bütün ABD'de en hızlı gelişen dini oluşturmaktadır. Utah eyaletinin başkenti olan Salt Lake City aynı zamanda Mormonların da kutsal başkentleridir ve oradaki tapınakları sadece Utah eyaletinin yönetiminde değil çevredeki birçok eyaletin yönetiminde de son derece büyük bir etkiye sahiptir. Kilise seçimlerde kendine mensup oyları blok olarak yönlendirme noktasında sınırsız bir yetkiye ve etkiye sahiptir. Kongreye gönderilen üyeleri yoluyla da gerek ulusal gerekse uluslar arası düzeydeki Amerikan politikalarında da etkili olmaya çalışmaktadırlar. Salt Lake City'nin önemli bir kısmının mülkiyeti Tapınağa aittir. Şehrin yapısı tamamen kilise merkezli olarak dizayn edilmiştir. Sokak numaraları Tapınak merkezine olan uzaklığa göre verilmiştir. 2300 S 4300 W sizin Tapınağın 2300'e 4300 birim Güneybatısında olduğunuzu gösterir vs. Dolayısıyla mekan algısı bile şehirde gezen insanın uhrevi bir alemde gezindiğini hissettirir. Bu durumların toplamı insanda Tacqueville'in kitabına imalı bir atıfla "Theocracy in America" izlenimi yaratmaya yetiyor. Nitekim bu başlık altındaki bir makalesinde Stephanie Mencimer, "Utah'ta Mormon olmayan biri olarak yaşamanın bir beyaza Amerika'da azınlık olmanın ne anlama geldiğini en iyi anlatan durumu oluşturduğunu" anlatır (Mencimer, 2001: 29; ayrıca bkz. Sharkansky, 1997)

1970'li yıllarda Mormon Kilisesi Anayasa'ya yapılacak olan Eşit Haklar Düzeltmesine karşı oldukça aktif bir muhalefet sergilemiştir. Bu kadın erkek eşitliğine dair bir yasa düzeltmesiydi ve bununla kadınların erkelerle beraber eşit yükümlülüklerle orduya alınması, eşcinsellerin evlenebileceği ve çocuk evlat edinebileceklerini öngörüyordu. Mormonlar bunların kabulünün aile hayatına ciddi zararlar vereceği tezini savunuyorlardı, bu amaçla Kilise kendi üyelerini ülkenin her düzeyinde benzer şekilde düşünen insanlarla ittifaklar kurarak düzeltmenin bu maddesinin geçmesine karşı mücadeleye davet etti. Kilise mücadeleyi kazandı ve bu düzenlemenin geçmesini engelledi. Bu durum kiliseye liberal merciler düzeyinde itibar kaybettirdi ama kiliseye başka düzeyde de belli konularda arkadaşlıklar kurma ve ittifaklar oluşturma tecrübesini kazandırdı. Nitekim bu ittifaklar, Kilisenin pornografiye karşı ve diğer toplumsal hastalıklara karşı mücadelesinde Kiliseye yardımcı oldu. Örneğin, 1990'larda Hawai, Alaska ve California eyaletlerinin hepsi homoseksüel evliliğiyle ilgili yasal düzenlemeler yapmaya yeltendi. Yine Kilise üyelerini bu yasa tekliflerine karşı mücadeleye teşvik etti ve her üç konuda da başka ittifakların da yardımıyla başarılı olarak bu yasaların geçmesini engelledi.

Dünya ölçeğinde de Mormon Kilisesi ABD'nin gelişen ülkelerdeki aile-karşıtı ve kürtaj yanlısı politikalarına karşı mücadelede Katolik ve Müslüman güçlerle ittifaklar kurdu. Bu çabalarında oldukça etkili sonuçlar elde ederek, bu vesileyle başka inançlarla olan ittifaklarını ve diyaloğunu da artırmış oldu.

Mormonlar görünüşte son derece modern bir cemaat. Hem giyim kuşamlarıyla yaz ortasında bile kravattan asla taviz vermeyen şıklıklarıyla, benzer, ama Mormonlardan görünüşte çok daha dindar olan Amish toplumu da Amerikan toplumunda çok ilginç bir cemaattir. İlginçliği Amerikan siyaseti nezdindeki oldukça kinik pozisyonundan ileri geliyor. Aslında din-devlet ilişkileri açısından bakıldığında bu cemaatin devletten, temsil veya etkinlik açısından fazla bir beklentileri olmadığı söylenebilir. Sayıları toplam seksen bini bulan cemaatin üyelerini ağırlıklı olarak toplandığı Pennsylvania eyaletindeki hayat tarzlarının görünürdeki anti-modern, anti-teknolojik durumu ilk anda göze çarpıyor. Elektrik ve Motorlu aygıtlar kullanılmadığı için modern dünyanın hemen hiçbir boyutuna dahil olmuyorlar. Araba, traktör, televizyon, radyo ve sair modern iletişim aygıtlarının hiçbirini kullanmıyor olduklarından modern dünyadan çok kopuk yaşıyorlar. Ancak kendilerini modern toplumdan ne kadar yalıtsalar bile evlerinin önünden asfalt geçmekte olduğu için modern dünya avlularına kadar geliyor. Elektrikle ve motorlu aygıtlarla ilgili kısıtlamaların arkasındaki asıl gerekçe bunların az zamanda çok iş yapabilme kapasiteleri sayesinde bir sürü boş zaman üretmekte olduğu ve bu boş zamanın insanları parçaladığını, gereksiz kıldığını ve bunun da cemaate karşı ciddi bir tehdit olduğunu düşünmeleridir. Devletten yana bir talepleri olmadığı için diğer güçlerle fazla bir alıp vermeyecekleri olmuyor. Aksine devletin kendi vatandaşlarına karşı görevi çerçevesindeki işlerden dolayı kendilerinden talep ettikleriyle ilgili bazı sorunlar çıkmıştır. Örneğin, bunların dinleri çocuklarının okula gitmesine engel olduğu, buna karşılık Federal yönetimin herkese eşit bir şekilde eğitim zorunlu kıldığı gerçeği arasında gidip gelen Yüksek Mahkeme sonuçta 1972 yılındaki 405 U.S. 319 sayılı kararıyla Amish çocuklarına, zorunlu eğitimin tamamını almaktan muafiyet tanıdı (Witte Jr., 2000: 268).

Amerika'da Müslümanlar, günden güne artan bir sayıya sahipler. Sayıları yüzde 3'e yaklaşmış durumdadır. 2000 yılındaki seçimlerden önce Müslüman cemaatler, oy hakkı veya imkanına sahip olmanın sağladığı güce dikkat çekerek bütün Müslümanları oy vermeye teşvik ettiler. Bu sayede Amerika'da bir güç olarak ciddiye alınacaklarını ve bunun sağlayacağı güçle Amerikan siyasetinde söz sahibi olabileceklerini düşünüyorlar. Diğer dinlerin Amerikada kazanmış oldukları haklar ve etki gücünü kendilerine örnek alarak, Amerika'yı da Anayasa'da sınırları teorik olarak çizilmiş olduğu gibi kendilerinin de

katkılarına açık olan ve iktidarını da paylaşabilecekleri bir siyasal imkan olarak görmeye başlamışlardır.

Kuşkusuz, Amerika'da din denilince güçlü bir Hıristiyan koalisyonuna değinmeden geçmek eksik kalır. Belki de aslında ilk değinilmesi gereken kesim bunlardır. Sayıları günden güne artan bir ittifak olarak Sağcı Hıristiyanların yukarıda değişik konularda Amerikan siyasetine etki etmeye çalışan Hıristiyan gruplarının hepsinin eylemlerinde rolleri vardır. Amerikan siyaseti ile ilgili bütün konuları teolojik dünyalarının birer yansıması olarak gören Evangelik Hıristiyanlar, büyük Kilise hayır organizasyonlarıyla, büyük kampanyalarla yardımlar toplamakta ve toplanan son derece büyük paraları istedikleri insanları Kongre'ye üye olarak seçtirmekte kampanyasına destek olmak üzere kullanmaktadırlar. Bu Hıristiyanların en önemli özelliklerinden biri de anti-semitik özellikleri ile İsrail'e destek verme noktasındaki çelişkili durumları. Amerikan siyaseti üzerinde kayda değer bir etkisi olduğu belli olan bu Hıristiyan cemaatleri Hz. İsa'nın yeniden geleceği beklentisiyle bütün hayatlarına bir anlam kazandırıyorlar. Dünya siyasetinde olup biten her şeyi bu beklentinin genel anlamı çerçevesinde karşılayan bu cemaatler, İsrail ve Filistin savaşında bile, özdeki anti-semitik boyutlarına rağmen, İncil'deki kehanetin gerçekleşmesinin bir şartı olarak gördüklerinden muhkem bir İsrail devletinin oluşmasına destek vermektedirler. Asıl incelememize konu olan Mormonların kutsal kitabında da, Mormonların en önemli misyonlarından birinin İshak oğullarının kaybolmuş kabilelerinin Zion'da toplanmalarına yardımcı olmak olarak zikrediliyor. Bu da Utah eyaletinin Amerika'nın Orta Doğu politikasına karşı hiçbir muhalefet göstermemesini sağladığı gibi, aksine destek olmasını sağlamaktadır.

Amerika'nın İsrail'e olan desteğinin toplumsal tabanını da büyük ölçüde bu halk desteği sağlıyor. O kadarki Hallsell'in kaydettiği gibi, milyonlarca insan Amerikan siyasetinin Hz. İsa'nın da gelmesinin önemli şartlarından biri olan büyük Armagedon savaşının oluşması için (ki bu savaşın İsrail'in içinde olduğu bir savaş olacağına inanılıyor) uygun siyasetler yürütmesi gerektiğine inanıyor. Yeryüzü gezegenini yok etmesi ve hemencecik kendilerini semaya yükseltmesi için milyonlarca insanın Tanrı'ya neden dua ettiklerini inceleyen Grace Hallsel, Amerikan siyasetinde somut etkilerini gösterdiği bu eğilimin adını ironik olarak bir çeşit *"Tanrıyı Kıyamete Zorlamak"* olarak koyuyor (Hallsell, 2002; Gündüz, 2002). Bu ve benzer birçok veriler bir arada düşünüldüğünde giderek "Theocracy in America" deyiminin bir şaka olmaktan öte bir gerçeği ifade etmeye başladığı görülebilir.

Bu yazı Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından sağlanan bursla bir kısmı ABD'nin Utah eyaletinde sürdürülen çalışmaların bir parçasını oluşturmaktadır.

Prof. Dr. Janusz Odziemkowski
Cardinal Stefan Wyszynski Üniversitesi
Varşova

20. YÜZYILIN 70'Lİ YILLARINDA KATOLİSİZMİN POLONYA'DAKİ ROLÜ

20. yüzyılda komünistler tarafından yönetilen Polonya'nın son yüzyıllardaki karmaşık tarihini göz önünde bulundurmadan, Katolik kilisesinin ve Katolikliğin bu devlet için rolünü anlamak zor olur. Bu nedenle, Katolikliğin rolünü ve kilise ile devlet arasındaki ilişkileri anlamak için, Polonya'daki Katolik Kilisesinin tarihi hakkında birkaç şey söyleyeceğim.

Kilise ile süregelen ve sık sık acımasız bir biçim alan çeyrek yüzyıllık kavganın ardından 1970'lerde, Polonyalı komünist yetkililer politikalarını değiştirdiler ve çeşitli anlaşma yolları aramaya başladılar. Din ve kilise ile ideoloji savaşına girmenin güzel sonuçlar doğurmadığı, bunun daha çok hükümet otoritesinin zayıflamasına yol açtığı ortaya çıktı. Burada Polonya'daki Katolik kilisesinin tarihine değinmem gerekir. 17. yüzyılın ikinci yarısında Polonya'nın Rusya, İsveç ve Türkiye ile savaşması gerektiğinde; ülkeyi savunmak için savaşmak, aynı zamanda Protestanlara, Ortodokslara ve Müslümanlara karşı Katolik dinini savunmak anlamına geliyordu. O zamanlarda "Katolik Kutup" sloganı ortaya çıktı. Bu slogan, yalnızca Katoliklerin ülkenin ve eski Polonya geleneğinin gerçek koruyucuları olduğu anlamına geliyordu. Ortodoks ve Protestan kiliselerine bağlı Polonyalılara haksızlıkta bulunan bu slogan, 20. yüzyılın başlarına dek kullanıldı. Türkiye ile yapılan savaş da başka bir gözde parolanın ortaya çıkmasına neden oldu: "Polonya Hristiyanlığın siperidir". Pek çok Polonyalı için bu parola günümüze kadar güncelliğini korudu. 18. yüzyılın sonlarında Polonya'nın bölünmesinin ardından, Polonya'daki Katolik kilisesi kendisini zor bir durumun içinde buldu. Zulüm ve baskı zamanlarında, kilisenin ulusal değerlerin ve Polonyalıların özgürlük hayallerinin koruyucusu olduğunu söyleyebiliriz. Dini vaazların, yurtseverlik konularını ifade etmek açısından önemi büyüktü. Ulusal baskı yıllarında, Prusya ve Rusya bölgelerinin papazları, kilisenin tarihinden bahsettikleri durumlarda ve eski dini özgürlükleri anlattıkları zamanlarda, vaazlarının metinlerinin arasına bağımsız Polonya hakkında imalarda bulunan sözler ekliyorlardı. Bu yolla, ulusal konular saf dini bilginin arasında geçiyordu. 19. yüzyılda Polonya'da çok gözde olan hacılık, aynı zamanda özel bir vatanseverlik ve yurttaşlık fazileti dersiydi. Çağlar öncesinden gelen ve tapınakları kuşatan gelenekler, yabancı istilacılara